TARJA SAVOLAINEN

— Maistuisiko omena pahantiedonpuusta, oi Eeva?

Feministisen tutkimuksen metodologiasta

*Feministinen viestinnän tutkimus on toistaiseksi keskittynyt pitkälti elokuva- ja televisiotutkimukseen. Tutkimusalueen laajentaminen on kuitenkin väistämättä tulossa ajankohtaiseksi. Lisäksi kulttuuritutkimuksen maihinnoususta huolimatta sukupuoli saattaa olla vieläkin vaikeasti tunnistettava ilmiö viestinnän tutkimuksen alueella. Tässä artikkelissa käsitellään viittä teemaa, joiden kirjoittaja katsoo olevan keskeisiä opittaessa tunnistamaan sukupuoli ja rakennettaessa feministisen tutkimuksen metodologiaa. Teemat ovat: yksityisen alue, reproduktio, naiskulttuuri ja -traditio, subjektin konstruktio diskursiivisesti sekä valta ja naisten alistaminen.**

■ Naistutkimuksen oppihistoria joukkoviestinnän saralla odottaa vielä varsinaista kirjoittajaansa. On kuitenkin tullut tavaksi esittää, että alan tutkimus syntyi 60-luvulla Yhdysvalloissa uuden naisliikkeen myötä ja oli aluksi naiskuva- ja vaikutustutkimusta (ks. esim. Rakow 1986; Steeves 1987; Treichler & Wartella 1986). Naiskuvatutkimuksessa keskityttiin kvantitatiivisiin sisällönanalyyseihin, joissa useimmiten laskettiin naisten ja miesten erilaisia rooleja eri välineissä tai tekstityypeissä, verrattiin niitä toisiinsa ja todettiin, että naiset olivat joko aliedustettuina ja/tai esitettiin hyvin kaavoittuneesti. Vaikutustutkimus puolestaan keskittyi pitkälti pohtimaan stereotyyppisten nais- ja mieskuvien vaikutusta erityisesti lapsiin. Kuten esim. Treichler ja Wartella (1986, 6) ovat huomauttaneet, oppihistoriat ovat jättäneet ulkopuolelleen naistutkijoille tärkeitäkin nimiä. Esimerkiksi Virgia Woolf, joka jo vuosisadan alkupuolella kirjoitti naisten ja kulttuurituotannon suhteista ja jota edelleenkin siteerataan ahkerasti, puuttuu naistutkimuksen oppihistoriallisista esityksistä.

Ratkaiseva käänne feministisessä joukkoviestinnän tutkimuksessa tapahtui 70-luvulla brittiläisen kulttuuritutkimuksen myötä. Feministit omaksuivat tällöin käyttöönsä althusserilaisen ideologian käsitteen, jota ryhdyttiin hyödyntämään niin elävän kuvan tekstianalyyseissa kuin television vastaanottotutkimuksissakin. Tekstianalyyseissa ryhdyttiin pohtimaan sitä, miten ideologia rakentaa sukupuolta ja vastaanottoanalyyseissa puolestaan ryhdyttiin ihmettelemään sitä, miksi naiset kuluttivat heitä alistavia ideologioita sisältäviä kulttuurituotteita.

Vaikka feministinen keskustelu onkin tutkimuksen myötä kehittynyt alkuajoista, on alan tutkimus keskittynyt edelleenkin pitkälti television vastaanottotutkimuksiin (esim. Ang 1985; Geraghty 1991; Press 1991) sekä elokuva- ja televisiotekstien, erityisesti

ns. naisten genrejen analyyseihin (esim. Brunsdon 1981; Home is... 1990; Modleski 1982; Soila 1991). Ensimmäinen peruste teemavalinnalleni juontaakin juurensa feministisen tutkimuksen sisältä, sillä keskittyminen pelkästään televisio- ja elokuvatutkimukseen ei voi pidemmän päälle tyydyttää sen paremmin alan tutkijoita kuin naisliikettäkään: tarvitsemme välttämättä tietoa ja ymmärrystä sukupuolesta ja sukupuolijärjestelmästä laajemmin viestinnän saralla. Meidän on siis katsottava tulevaisuuteen ja pyrittävä laajentamaan feministisen tutkimuksen skaalaa ja pystyttävä esimerkiksi joukkoviestinnän osalta vastaamaan muihinkin kuin elokuva- ja televisiotutkimuksen haasteisiin. On siis etsittävä sukupuolta muualtakin kuin sieltä, missä se on mitä ilmeisimmin havaittavissa. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkijoiden on lähdettävä rohkeasti hiihtämään umpihankea vielä monella viestinnän tutkimuksen osa-alueella.

Toiseksi haluan puhua metodologiasta siksi, että suomalaisella viestinnän tutkimuksella on edelleenkin taipumusta sukupuolisokeuteen. Katson, että tällöin juuri metodologia muodostaa ongelmien ytimen. Toisin sanoen valitusta metodologiasta johtuu se, että tutkittavat saattavat näyttäytyä sukupuolettomina, abstrakteina, maskulisoituina yksilöinä. Kulttuuritutkimuksen myötä sukupuoli toki on jo tullut ainakin mainintana mukaan useimpiin tutkimuksiin. Usein sen selitysarvo tuntuu kuitenkin olevan varsin heikko, mikä saattaa viitata siihen, ettei sukupuolta osata vielä välttämättä käyttää täysipainoisena analyysivälineenä.

Resepti, jota ei ole

"..jos olisi olemassa jokin yksinkertainen resepti, jonka avulla voisimme tuottaa vaikuttavaa tutkimusta, kenenkään ei tarvitsisi käydä läpi sitä vaikeaa ja joskus tuskallista oppimisprosessia (tosin aina jännittävää) jonka avulla opimme näkemään itsemme ja maailman feminismin vaatimusten mukaisesti radikaalisti uudella tavalla.", kirjoitti vapaasti suomennettuna yhdysvaltalainen feministifilosofi Sandra Harding (1987a, 33) erään feministisiä tutkimusmenetelmiä käsitelleen artikkelinsa loppuun.

Tiedon ja ymmärryksen hankkiminen uusista, tuntemattomista ilmiöistä ei ole yksinkertainen asia. Siksi sen, joka päättää ryhtyä tutkimaan esimerkiksi sukupuolta ja sukupuolijärjestelmää, täytyy varautua Hardingin sanojen mukaisesti siihen, että hän joutuu itse tekemään runsaasti työtä saavuttaakseen sellaisen ymmärryksen, jonka avulla pystyy löytämään sen tiedon, jota tavoittelee. Kuten ei minkään muunkaan ilmiön, ei myöskään sukupuolen, naisten ja naisten elämän löytämiseksi ja ymmärtämiseksi voida antaa mekaanisesti noudatettavia ohjeita, vaan jokaisen tutkijan on itse uudistettava näkemyksensä maailmasta ymmärtääkseen, mistä sukupuolessa ja sukupuolijärjestelmässä on kyse saadakseen sitten tutkimustuloksia, jotka valaisevat sukupuolijärjestelmän toimintaa ja sukupuolen merkitystä. On siis hankittava silmälasit, joiden avulla voi nähdä sukupuolen. Tässä kirjoituksessa pyrin antamaan joitakin välineitä näiden silmälasien rakentamiseksi.

Artikkelini otsikon "Maistuisiko omena pahantiedonpuusta, oi Eeva?" olen ottanut työhuoneeni seinältä olevasta kortista; kortista, jossa käärme tarjoaa omenaa pöytänsä ääressä uurastavalle naiselle. Olen kiinnittänyt kortin seinälleni, koska se mielestäni hyvin osuvasti muistuttaa minua siitä, mitä feministinä ja naistutkijana olen teke-

mässä ja yleensäkin siitä, mistä mielestäni feminismissä niin akateemisessa tutkimuksessa kuin poliittisissa käytännöissäkin on useimmiten aina ensimmäiseksi kysymys eli tiedon hankinnasta aikaisemmin tuntemattomista tai nimeämättömistä ilmiöistä ja selitysten antamisesta näille ilmiöille. Tai kuten on joskus sanottu: puhumme ongelmista, joita ei ole.

Feministinen tutkimus

Liisa Rantalaihon (1988, 29) mukaan Suomessa, kuten yleensäkin Pohjoismaissa, tarkoitetaan naistutkimuksesta puhuttaessa samaa kuin angloamerikkalaisessa kirjallisuudessa tarkoitetaan feministisellä tutkimuksella. Vaikkei eri tutkimuksia olekaan aina käytännössä sen paremmin mahdollista kuin tarpeellistakaan jakaa selvästi eri ryhmiin, on erojen tuomisella kuitenkin oma merkityksensä alalla käytävän keskustelun sekä esimerkiksi tutkijaidentiteetin kannalta. Kaikki nais- tai sukupuolitutkimukseksi nimitettävä tutkimus ei välttämättä havaitse ja tuomitse naisten alistamista, vaan saattaa tyytyä esimerkiksi pelkästään sukupuolten välisen erilaisuuden tarkasteluun. Esimerkiksi Mary Evans (1990), Tania Modleski (1991, 5-6) ja Linda Gordon (1986, 25-28) ovat kritisoineet sukupuolitutkimusta ja/tai pelkän eron tekevää naistutkimusta. Tällainen tutkimus tavoittelee helposti vaikenemisellaan vallan pitäjien suosiota ja unohtaa feminismin perimmäisen tehtävän eli naisten alistamisen poistamisen.

Katson siis mahdolliseksi ja yhteydestä riippuen myös tarpeelliseksi erottaa feministinen tutkimus muista sukupuoleen kohdistuvista tutkimusnimikkeistä (mm. tasa-arvo-, nais-, mies- ja sukupuolitutkimus). Käytän termiä viittaamaan tutkimuskohteen sijasta pikemminkin lähestymistapaan, jossa huomio kohdistuu sukupuolen, sukupuolijärjestelmän ja sukupuolieron tutkimiseen vallan ja epätasa-arvon näkökulmasta ja tällöin keskeistä on alistamisen ja hallinnan analysointi sekä poliittisten muutosstrategioiden etsiminen naisten aseman parantamiseksi ja sukupuolijärjestelmän muuttamiseksi (ks. feministisestä tutkimuksesta esim. Picq 1991; Mies 1989; Stanley & Wise 1989 ja 1991).

Näin määritellen olemme feministisessä tutkimuksessa siis hankkimassa tietoa mm. vallasta — ja juuri tämä aspekti aiheuttaa mielestäni sen, miksi feministisessä tutkimuksessa on kyse "pahantiedonpuun hedelmistä" — niin pahan, ettei siitä ole välttämättä sopivaa puhua edes naistutkijoiden kesken. Näkemykseni on, että se tieto, jota feministit etsivät, on "pahaa" ja se halutaan usein torjua, koska se saattaa uuteen valoon inhimillisen elämän kaikkein perustavimpia ja ilmeisesti siksi myös niin luonnollisina pidettyjä ilmiöitä eli sukupuolta ja sukupuolijärjestelmää — ja ennen kaikkea koska se asettaa kyseenalaiseksi niin sukupuoleen perustuvan kuin muutkin valta- ja alistusjärjestelmät. Radikaaleimmillaan — ja mielestäni myös parhaimmillaan — feminismi ei hyväksy minkäänlaisia hierarkioita ja alistusjärjestelmiä.

Feministisessä keskustelussa metodologialla on viitattu näkökulmiin tai hyvin laajoihin teoreettisesti muotoutuneisiin viitekehyksiin, joihin mahdollisesti liittyvät omat erityiset, tarkoitukseen sopivat tutkimusmenetelmät ja tekniikat (Harding 1987b, 3; Stanley & Wise 1991, 26). Itse olen ymmärtänyt, että metodologia on yhtä kuin se tutkijan näkemys, ideologia, joka ohjaa koko tutkimusprosessia alusta loppuun saakka.

Sen taustalla on joukko teorioita, tietyt filosofiset lähtökohdat ja tutkijan omat kokemukset, arvot ja merkitykset. Se ohjaa niin menetelmien valintaa, niiden käyttöä kuin myös tulosten tulkintaa ja käyttöäkin. Ymmärrän metodologian siis ikään kuin tutkijan maailmankatsomuksena, joka lävistää koko hänen työnsä ja työskentelytapansa ja vertaan sitä taiteilijan näkemykseen.

Metodologia viittaa mielestäni lähestymistapaan ja tutkimusotteeseen ja näin se voidaan nähdä myös erillään teoriasta. Tämä tarkoittaa sitä, ettei esimerkiksi feministisen teorian käyttö takaa feminististä tutkimusotetta tai lähestymistapaa. Helposti feminististä ajattelua käytetään tarkoittamaan pelkästään teoriaa naisista ja/tai sukupuolesta ja feministiset teoriat otetaan pelkästään teorioina teorioiden joukossa eli ne irrotetaan naisista ja naisliikkeestä eli yhteiskunnallisesta ja poliittisesta kontekstistaan. Tällöin niistä saattaa tulla vain kulttuurisen vallan väline; ts. naisliikkeen päämääriin sitoutumattomat tutkijat voivat käyttää niitä pelkästään oman kulttuurisen kompetenssinsa ja siis oman tieteellisen valtansa kasvattamiseen. Näin minusta näyttää käyneen esimerkiksi elokuvatutkimuksessa, jossa myös anti-feministit ovat joutuneet ottamaan vakavasti feministisen teorian, mutta ovat kuitenkin irtisanoutuneet feministisestä lähestymistavasta ja feminismin päämääristä.

Pahantiedonpuun omenat

Metodologiansa perinteinen, ns. ukonvirtatutkimus on rakentanut lähtökohtanaan ajatus miehestä ihmisen edustajana. Tämän seurauksena naiset ja naisten elämä puuttuvat tutkimuksesta niin empiirisesti, käsitteellisesti kuin teoreettisestikin. Kun haluamme nostaa esille naiset ja ylipäätään sukupuolen, tulee meidän Rantalaihon mukaan täydentää niin empiiriset kuin käsitteelliset aukot sekä korjata ja hylätä vanhat käsitteet ja teoriat sekä luoda niiden tilalle uudet, paremmin sopivat käsitteet ja teoriat. (Rantalaiho 1988, 29-33.) Projektimme on siis tutkimuksellisten aukkojen täydentäminen ja vanhojen käsitteiden ja teorioiden hylkääminen tai korjaaminen sekä uusien luominen vielä nimeämättömistä ilmiöistä.

Tutkimuksen aukot ja vaitiolot näyttävät muodostuneen pitkälti siltä pohjalta, että tutkimuksen kohteina ovat olleet miehet sekä miehiin liittyen mm. julkisen alue, tuotanto ja mieskulttuuri. Naisten elämää määrittävät kuitenkin pitkälti taas edellä mainittujen alueiden toinen puoli: yksityisen alue, uusintava työ, naisten oma kulttuuri sekä sukupuolten välinen valtasuhde ja valtakulttuuri, joka määrittelee naisen toiseksi. (Ks. Rantalaiho 1988, 30-31; Saarinen 1988, 12-13.) Muiden muassa juuri näitä teemoja käytetään usein feministisen tutkimuksen metodologiaa rakennettaessa ja lähdettäessä etsimään pahantiedonpuun omenia, ts. sitä minkälaisten tekijöiden katsomme mahdollisesti määrittävän naisten elämää ja mistä näemme tärkeimpien erojen sukupuolten välillä mahdollisesti muodostuvan. Kun lähdemme tutkimuksessa etsimään sukupuolta, voimme tarkastella esimerkiksi edellä mainittuja jakoja yhteiskunnassa ja kulttuurissa ja pohtia sitä, miten ne mahdollisesti kulloinkin määrittävät sukupuolten välisiä suhteita ja eroja. Näiden jakojen näkemisessä ja ymmärtämisessä on avain sukupuolen ja naiserityisyyden löytämiseen. Olen valinnut nämä teemat tarkasteluuni, koska ne ovat yleisesti hyödynnettyjä teemoja naistutkimuksessa ja koska niistä vallit-

see varsin suuri yksimielisyys tutkijoiden keskuudessa. Näitä teemoja on hyödynnetty hedelmällisesti myös joukossa kansainvälisiä viestinnän tutkimuksia, joista annan esimerkkejä tässä kirjoituksessa. Katson, että näitä teemoja voidaan hyödyntää edelleen niin laajennettaessa viestinnän naistutkimuksen sarkaa kuin torjuttaessa sukupuolisokeutta alalla. Niiden tunteminen auttaa myös ymmärtämään naistutkijoiden ja jo joidenkin miestutkijoidenkin (esim. Morley 1986 ja 1993) lähtökohtia silloinkin kun metodologiaa ei ole kaikilta osin eksplikoitu.

Yksityisen alue ja kotityö

Brittiläisen kulttuuritutkimuksen piirissä feministit jo 70-luvun loppupuolella esittivät kritiikkiä miestutkijoita kohtaan, koska heidän nuorisokulttuuritutkimuksensa kohdistuivat yksinomaan julkisen alueeseen ja joukkoviestinnän tutkimus vastaavasti yksinomaan uutisiin ja ajankohtaisohjelmiin. Tämän seurauksena heidän nuorisotutkimuksensa olivat pikemminkin poikatutkimuksia ja joukkoviestinnän tutkiminen uutistutkimusta. Feministit sen sijaan kiinnittivät huomiota yksityisen alueeseen, koska naiset ja tytöt olivat siellä: heidän kulttuurinsa löytyi pitkälti kodin ja yksityisen piiristä. Feministit tutkivat tyttöjen suhdetta populaarikulttuuriin ja sitä, miten tytöt käyttivät esim. muotia, saippuaoopperoita, nuortenlehtiä ja tanssia naisellisen identiteettinsä rakentamiseen. (Ks. feminismin ja brittiläisen kulttuuritutkimuksen suhteesta esim. Long 1989; Schwichtenberg 1989.)

Yksityisen alueella tarkoitetaan ennen kaikkea kodin, perheen ja yksityiselämän aluetta. Kun lähdemme tutkimaan naisia, meidän on muistettava, että naisten elämää määrittää erilainen suhde yksityisen alueeseen kuin miehiä (ks. naisten ja julkisen alueen suhteesta esim. Halonen 1988; Keränen 1987). Jako yksityiseen ja julkiseen näkyi jo esim. antiikin kaupunkivaltioissa niin politiikassa kuin taiteessakin: teattereissa näyttelivät miehet ja politiikkaa hoitivat miehet (Saarinen 1981, 26-27). Tämä historiallinen jako merkitsee sitä, että naisten ja miesten suhde julkisen alueeseen ja myös julkisuuteen on erilainen. Julkisen alueella naiset ovat tavallaan vieraalla, heiltä perinteisesti kielletyllä maaperällä johtuen juuri siitä, että koti on ollut naisten paikka ja naisten toiminnot ja kompetenssit keskittyvät yksityisen alueeseen.

Yksityisen alueeseen liittyy toinen, feministisessä tutkimuksessa hyvin yleinen käsite eli uusintamisen, reproduktion käsite. Uusintamisesta voidaan puhua mm. kotityön ja yleensä ihmisistä huolehtimisen merkityksessä. Sen piiriin voidaan sisällyttää myös esim. seksuaalisuus, synnyttäminen ja lasten sosialisaatio. Naiset hoitavat kotitalouden käytännön rutiineja, huolehtivat ihmisistä, katsovat että esim. perheessä lasten, sukulaisten ja puolison välittömät tarpeet tulevat tyydytetyiksi ja että perheen elämä sujuu. Kyse on perhe-elämän organisoimisesta. Se on luonteeltaan toisista huolehtimista, ruohonjuuritason vastuunottoa muista ihmisistä ja sitä leimaa ns. vastuurationaalisuus, ts. työn logiikka muodostuu konkreettisesta vastuunottamisesta muista ihmisistä, esim. lapsista. Myös naisten moraali muodostuu tästä vastuunkantamisesta toisista ihmisistä ja ihmisten välisen yhteistyön sujumisen takaamisesta. (Teoksessa Miesten tiede, naisten puuhat, 1986, on analysoitu yksityiskohtaisesti uusintamisen käsitettä.)

Huomion kiinnittäminen yksityisen alueeseen ja naisten toimintaan siellä on ollut

keskeisellä sijalla feministisessä tutkimuksessa. Tutkimuksen ansiot näkyvät tänä päivänä hyvin mm. televisio- ja vastaanottotutkimuksessa. Brittiläisen televisiotutkijan Charlotte Brunsdonin (1993, 311) mukaan feministisen televisiotutkimuksen ansiosta on ymmärretty sukupuolen merkitys niin genren kuin yleisönkin kannalta. Saippuaoopperoiden ja muiden naisten genrejen viehätyksen naisten keskuudessa katsotaan perustuvan pitkälti juuri siihen kulttuuriseeen kompetenssiin, jonka naiset ovat saaneet reproduktiovastuunsa vuoksi (ks. esim. Brunsdon 1981 ja 1986; Modleski 1982). Toisaalta juuri kotityön ja yleisen huolehtimisvastuun on havaittu selittävän naisten viestimien käyttöä: saippuaoopperat sopivat kotityön rytmiin ja naiset voivat katsoa niitä työskennellessään kotona (Hobson 1980). Toisaalta naiset myös tuntevat, etteivät he voi katsella televisiota ilman, että he samalla tekevät jotain (Morley 1992, 148-149). Niinpä esimerkiksi romanttinen kirjallisuus saattaakin olla ainoa pakenemiskeino ikuiselta huolehtimiselta samalla kun se tyydyttää naisten omia hellyyden ja huolenpidon tarpeita, jotka patriarkaalisessa yhteiskunnassa jäävät naisilta tyydyttymättä (Radway 1987).

Näkemys jaosta yksityiseen naisten alueeseen ja julkiseen miesten alueeseen on inspiroinut jotkut naistutkijat tutkimaan myös naisten viestintää yksityisen alueella. Tutkimusten mukaan puhelin näyttää olevan nimenomaan naisten viestintäväline yksityisen alueella. Naiset käyttävät puhelinta hoitaakseen reproduktiotehtäviä perheessään eli viestintätekniikan käyttö on sidoksissa niihin tehtäviin, joista naiset vastaavat yhteiskunnassa (ks. Rakow 1988). Omien havaintojeni pohjalta katson, että myös naisten välinen kirjeenvaihto sekä naisten väliset keskustelut palvelevat pitkälti reproduktiotehtäviä. Näkemykseni on, että itseasiassa naisellinen identiteetti kokonaisuudessaan perustuu usein pitkälti nimenomaan huolenpidon, hoitamisen ja viimekätisen vastuun kantamisen periaatteille.

Naiskulttuuri, naisten traditio ja historia

Toinen metodologisesti tärkeä tekijä mielestäni on naiskulttuurin ja -tradition ja naisten oman historian näkeminen. Naiskulttuurilla tarkoitan niitä kokemuksia, tapoja, merkityksiä ja arvoja, jotka tiettyjen ryhmien naiset jakavat keskenään tietyssä ajassa ja paikassa, ts. kaikkea sitä mikä voi olla yhteistä naisille tai naisryhmille (ks. Showalter 1988, 11). Naistraditiolla puolestaan viittaan naiskulttuurin jatkuvuuteen, ts. siihen, että tekemisemme perustuvat aina suhteessa vanhaan, sille mitä jo on olemassa tai mitä jo on tehty (ks. Showalter 1988, 3-36). Kirjallisuuden tutkija Elaine Showalter (1988, 11-12) painottaa naistradition merkityksen ymmärtämisen tärkeyttä ja kirjoittaa, että jollemme ole tietoisia menneisyydestämme, jokainen uusi naissukupolvi joutuu aloittamaan aina alusta ja tämä merkitsee sitä, että jokainen naissukupolvi joutuu mm. rakentamaan aina uudestaan ja uudestaan tietoisuuden itsestään naisina.

Naistradition ja -kulttuurin merkityksen ymmärtäminen puolestaan merkitsee mm. sitä, että naisten tekoja pitää ja on hedelmällistä tarkastella suhteessa naisten historiaan; siihen, mitä naiset vastaavissa tilanteissa ovat historian kuluessa tehneet (ks. Showalter 1988, 9-10). Näin naisten teot tulevat ymmärrettävimmiksi. Jos niitä tarkastellaan suhteessa miesten tekemisiin, ne saattavat jäädä kokonaan käsittämättömiksi

tai naisten saavutukset saattavat näyttää hyvin vaatimattomilta. Yleensä naiset ja naisten teot katoavatkin kokonaan historiasta, kun niitä tarkastellaan suhteessa miehiin. Naiset esiintyvätkin vain poikkeuksellisesti valtavirran historiankirjoituksessa. (Showalter 1988, 11-12.)

Naiskulttuurin käsitettä voidaan hyödyntää esimerkiksi yleisö- ja vastaanottotutkimuksessa eli sen avulla voidaan hahmottaa mm. sitä, miten naiset käyttävät tiedotusvälineitä ja kulttuurituotteita ja minkälaisten prosessien tuloksena naiset merkityksellistävät maailmaa. Naiset saattavat kokoontua katsomaan yhdessä televisiota tai videoita, ja naiset myös keskustelevat mielellään ohjelmista esim. työpaikoilla toisten naisten kanssa (ks. Gray 1987; Hobson 1990; Morley 1992, 153-154; Rajalahti 1993). Tällöin voidaan pohtia mm. sitä, kuinka pilkälle merkityksenanto tapahtuu itse asiassa naisten keskinäisen vuorovaikutuksen eli naiskulttuurin tuloksena eikä niinkään esimerkiksi perheen vaikutuksessa.

Myös Helen Taylorin (1992) tutkimus — suomennettu nimellä *Tuulen viemät* — tarjoaa hyvän esimerkin siitä, millä tavalla naiset tuottavat, vastaanottavat ja käyttävät kulttuurituotteita. Taylor hyödyntää mielestäni upeasti naiskulttuurin ja -tradition näkökulmaa tutkimuksessaan, jossa hän selvittää, millä tavalla Tuulen viemää romaani — ja siis elokuvakin viimekädessä — nousevat naisten traditosta ja millä tavalla Tuulen viemät liittyvät ja ilmeisesti myös jäävät osaksi naiskulttuuria ja -traditiota. Taylorin tutkimus siis auttaa meitä paikallistamaan oikein niin kyseisen romaanin kuin elokuvankin ja ymmärtämään näitä kulttuurituotteita eli mm. sitä, miksi ne edelleenkin ovat niin suosittuja naisten keskuudessa.

Jos otamme naiskulttuurin käsitteen vakavasti, saatamme saada sen avulla tietoa siitä, millä tavalla, minkälaisten prosessien kautta naiset merkityksellistävät maailmaa. Osa tätä merkityksellistämisprosessia ovat esim. naisten keskinäiset keskustelut ja yleensäkin naisten keskinäinen kanssakäyminen, toisin sanoen naiskulttuuri.

Subjektin konstruktio

Kolmantena metodologisena lähtökohtana haluan kiinnittää huomiota subjektin rakentumiseen. Tällä on tärkeä merkitys sen kannalta, miten katsomme feministisen viestinnän tutkimuksen kohteen määrittyvän ja minkälaisen painoarvon annamme symbolisen tason tutkimiselle. Vaikka feministien keskuudessa onkin jossain määrin erilaisia näkemyksiä subjektin rakentumisesta (ks. esim. Barrett 1985 versus de Lauretis 1987), varsin suuri yksimielisyys vallitsee siitä, että subjektin rakentumisessa katsotaan erilaisten kulttuuristen ilmausten, merkkien ja merkitysten olevan tärkeällä sijalla. Toisin sanoen useimmat feministit lähtevät siitä, että subjekti rakentuu ainakin osittain diskursiivisella tasolla.

Teresa de Lauretis (1987) edustaa kantaa, jonka mukaan sukupuoli rakentuu niin konkreettisten käytäntöjen ja kokemusten kuin kielen ja merkkijärjestelmien kautta. de Lauretiksen mukaan sukupuolijärjestelmä on sekä sosiaalis-kulttuurinen järjestelmä että semioottinen apparaatti, representaatiojärjestelmä, joka antaa merkityksen yksilölle. Tämä taas tarkoittaa sitä, että ymmärretääksemme subjektin konstruktiota meidän on tutkittava kieltä, puhetta, kirjoitettuja tekstejä, eläviä ja paikalleen pysäytettyjä

kuvia eli ylipäätään erilaisia merkkejä.

Vaikka edellä kirjoitettu saattaakin kuulostaa itsestään selvältä, pidän kuitenkin tämän metodologisen lähtökohdan eksplikointia tärkeänä, sillä katson, että metodologisesti suomalaista naistutkimusta on ainakin implisiittisesti ohjannut pitkälti sosiologinen lähestymistapa ja materiaalisen sukupuolijärjestelmän tutkiminen (ks. esim. Rantalaiho 1988; Saarinen 1988). Naisen paikka symbolisessa järjestelmässä, ja sen seuraukset naisille ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Olen havaitsevanani tässä yhteydessä myös arvottamisen: "yhteiskunnallinen", "konkreettinen", "materiaalinen" on nähty tärkeämpänä kuin "symbolinen", "kulttuurinen" ja "aineeton". Ainakin feministeille tällainen ajattelu on vaarallista harhaanjohtavuudessaan. Se mm. estää meitä näkemästä symbolisen tason taistelun, ja havahdumme huomaamaan monet "ongelmat" vasta sitten kun ne ovat muuttuneet arkisiksi käytännöiksi (esim. ns. seksibisnes). Katson, että ainakin feminististen tutkijoiden olisi pitänyt olla ja pitäisi olla edelleenkin vihaisempia ja suvaitsemattomampia kulttuurituotteita ja -tuotantoa kohtaan!

Vaikka tässä yhteydessä rajaan tarkasteluni kohteeksi vain naistutkimuksen, olen taipuvainen näkemään edellä esitetyn problematiikan koko suomalaisen viestinnän tutkimuksen kenttää koskevana.

Jos otamme tarkastelumme lähtökohdaksi feministisen kulttuurikritiikin näkemyksen siitä, että patriarkaalisessa kulttuurissa nainen erilaisissa diskursseissa rakennetaan objektiksi ja "toiseksi", kun taas mies rakennetaan subjektiksi ja "ihmiseksi yleensä", voimme tämän pohjalta kehittää analyyseja esimerkiksi taiteellisesta työstä. Henkilökohtaisesti minua kiinnostaa kysymys siitä, mitä se, että patriarkaalinen kulttuuri määrittelee naisen objektiksi merkitsee naisten luovuudelle ja naisten mahdollisuuksille tuottaa kulttuuria, ts. minkälaiset seuraukset symbolisella sukupuolijärjestelmällä on naisille kulttuurin tuottajina.

Olen pohdiskellut tätä problematiikkaa eräässä paikallisradioita koskevassa artikkelissani (Savolainen 1993). Naistoimittajien esiintymiselle näyttää mielestäni niin paikallisradioissa kuin laajemminkin olevan leimallista oman itsen piilottaminen ja asiarooleissa pitäytyminen. Feministisen kulttuurikritiikin pohjalta voimme esimerkiksi miettiä sitä, ovatko nämä naisten "asiaroolit" heidän keinojaan selviytyä siitä ongelmallisesta tilanteesta, johon naiset patriarkaalisessa kulttuurissa joutuvat. Toisin sanoen tilanne, jossa nainen väistämättä on subjekti esimerkiksi toimittajana työskennellessään, mutta jossa patriarkaalinen järjestys kieltää subjektiuden. Eli onko mahdollisesti niin, että naiset kehittävät ns. "maskeja" — kuten saksalainen kirjallisuuden tutkija Weigel (1985) on esittänyt — selviytyäkseen tilanteesta ja että juuri esimerkiksi asiarooli on naisten subjektiuden maski?

Tanskalainen Vibeke Pedersen (1993) puolestaan on feministisen kulttuurikritiikin näkökulmasta pohtinut naisten erilaisia itsensä esittämismahdollisuuksia televisiossa ja päätynyt siihen varsin radikaalilta tuntuvaan näkemykseen, että itseasiassa patriarkaalisessa kulttuurissa "asiallisesti" esiintyvät naisjuontajat verrattuna seksualisoituihin juontajiin ovat visuaalisia objekteja.

Valta ja naisten alistaminen

Esimerkiksi Michele Barrett (1985, 96) on huomauttanut, ettei kulttuurissamme ole kyse vain kahden erilaisen, vaan myös kahden eriarvoisen sukupuolen rakentamisesta. Neljänneksi metodologiseksi lähtökohdaksi otankin vallan, eriarvoisuuden ja naisten alistamisen näkökulman. Katson, että naisten ja miesten välisiä suhteita on tarkasteltava sukupuolten välisen valtasuhteen näkökulmasta, jossa naisen paikka on yleensä alistetun, häviäjän tai toisen paikka, minkälaista terminologiaa milloinkin haluamme käyttää. Pääsääntö on, että miehet ja naiset elävät hierarkisissa suhteissa toisiinsa ja että miehet ovat naisten yläpuolella hierarkioissa (ks. de Lauretis 1987,5; Flax 1990, 44-45). Nämä hierarkiat ja alistussuhteet näkyvät niin ns. materiaalisessa kuin symbolisessakin sukupuolijärjestelmässä. Ne ovat luonteeltaan siis sekä sosiaalisia että kulttuurisia. Sosiaalisilla hierarkioilla viittaan siis esimerkiksi sukupuolten väliseen työnjakoon, jossa naisten työt asettuvat hierarkioiden alimmille portaille. Kulttuurisilla hierarkioilla taas tarkoitan sitä, että naisellisuus merkityksellistetään kulttuurissa miehisyyden alapuolelle.

Mitä valta, alistaminen ja alistettuna oleminen milloinkin konkreettisesti tarkoittaa, vaihtelee tietysti yhteydestä riippuen. Feministit ovat analysoineet valtaa niin symbolisessa kuin materiaalisessakin sukupuolijärjestelmässä. Visuaalisissa representaatioissa mm. valta ja katse liittyvät yhteen: kulttuurissamme se, jolla on valta, katsoo; katseen kohde on alistettu katsojalle (ks. esim. Betterton 1987, 10-14). Jo klassikoksi muodostuneessa artikkelissaan Laura Mulvey (1975) analysoi, miten naisten alistaminen toteutetaan elokuvassa nostamalla nainen katselun, ja erityisesti miehisten katseiden kohteeksi.

Naisten alistaminen on tullut hyvin esiin myös empiirisissä television katselututkimuksissa. Television kaukosäätimen haltija käyttää viimekätistä valtaa television katselutilanteessa — ja säädintä näyttävät pitävän usein perheenisät hallussaan (Morley 1992, 147). Naiset ovatkin kertoneet tutkimuksissa mm. joutuvansa aviomiehen tahdosta katselemaan sellaisiakin ohjelmia, joista eivät pidä ja joita he ovat nimittäneet miesten ohjelmiksi (ks. esim. Hobson 1980; Morley 1986). Esimerkiksi David Morleyn tutkimuksessa *Family Television* (Morley 1986) keskeiselle sijalle nousivat perheen valtarakenteet television katselua konstituoimassa, ja Morley pitää edelleenkin sukupuolta tärkeällä sijalla selitettäessä television katselua (Morley 1992, 161).

Yhteenveto

Olen esitellyt tässä artikkelissa feministisen tutkimuksen metodologiaa viidestä lähtökohdasta. Olen valinnut teemoikseni yksityisen alueen, reproduktion, naiskulttuurin ja -tradition, subjektin konstruktion diskursiivisesti sekä vallan ja alistamisen. Pidän näitä teemoja keskeisinä hahmotettaessa sukupuolta ja naiserityisyyttä. Olen antanut esimerkkejä tutkimuksista, joissa mielestäni näkyy edellä mainittujen lähtökohtien merkitys ja esittänyt, että mm. edellä esitetyt lähtökohdat voivat toimia apuna rakennettaessa metodologiaa, joka auttaa havaitsemaan sukupuolen.

**Artikkeli perustuu 14.12.1993 Yleisradion kehitys- ja tutkimusosaston järjestämässä Sukupuoli ja radio- ja tv-journalismi -seminaarissa pitämääni esitelmään. Kiitän Arja Rosenholmia ja Iiris Ruohoa kannustuksesta ja kommenteista.*

KIRJALLISUUS

Ang, Ien (1985) Watching Dallas. Soap Opera and the Melodramatic Imagination. London—New York: Methuen.

Barrett, Michele (1985) Nykyajan alistettu nainen. Jyväskylä: Vastapaino.

Betterton, Rosemary (1987) Introduction: feminism, femininity and representation. Teoksessa Betterton, Rosemary (ed.), Looking On. Images of femininity in the visual arts and media. London—Boston—Sydney—Wellington: Pandora, 1-17.

Brunsdon, Charlotte (1981) 'Crossroads' Notes on Soap Opera. Screen, 22(1981):4, 32-37.

Brunsdon, Charlotte (1986) Women Watching Television. MedieKultur (1986):4, 100-112.

Brunsdon, Charlotte (1993) Identity in feminist television criticism. Media, Culture and Society, 15(1993):2, 309-320.

de Lauretis, Teresa (1987) Technologies of Gender. Essays on Theory, Film, and Fiction. London: MacMillan Press.

Evans, Mary (1990) The Problem of Gender for Women's Studies. Women's Studies International Forum, 13(1990):5, 457-462.

Flax, Jane (1990) Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory. Teoksessa Nicholson, Linda J. (ed.), Feminism/Postmodernism. New York—London: Routledge, 39-62.

Geraghty, Christine (1991) Women and Soap Opera. A Study of Prime Time Soaps. Cambridge: Polity Press.

Gordon, Linda (1986) What's New in Women's History. Teoksessa de Lauretis, Teresa (ed.), Feminist Studies, Critical Studies. Bloomington: Indiana University Press, 20-30.

Gray, Ann (1987) Behind closed doors: video recorders in the home. Teoksessa Baehr, Helen & Dyer, Gillian (eds.), Boxed in: Women and Television. New York and London: Pandora, 38-54.

Halonen, Irma-Kaarina (1988) Naiset ja julkisuus: länsimainen uutiskäsitys ja nainen ei-uutisena. Teoksessa Simonen, Leila (toim.), Naistutkimuksen ajankohtaisia ongelmia. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos sarja C 30/1988, 89-99.

Harding, Sandra (1987a) The Method Question. Hypatia 2(1987):3, 19-35.

Harding, Sandra (1987b) Is There a Feminist Method? Teoksessa Harding, Sandra (ed.), Feminism and Methodology. Social Science Issues. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1-14.

Hobson, Dorothy (1980) Housewives and the mass media. Teoksessa Hall, Stuart; Hobson, Dorothy; Lowe, Andrew; Willis, Paul (eds.), Culture, Media, Language. Centre for Comtemporary Cultural Studies. University of Birmingham, 105-114.

Hobson, Dorothy (1990) Women Audiences and the Workplace. Teoksessa Brown, Mary Ellen (ed.), Television and Women's Culture. The Politics of the Popular. London—Newbury Park—New Delhi: Sage, 61-72.

Home is where the heart is. Studies in melodrama and the woman's film (1990) Gledhill, Christine (ed.). London: BFI Publishing.

Keränen, Marja (1987) Sukupuolijärjestelmä ja julkisen ja yksityisen siirtyvä raja. Teoksessa Saarinen, Aino; Hänninen-Salmelin, Eva; Keränen, Marja (toim.), Naiset ja valta. Jyväskylä: Tutkijaliitto, 21-28.

Long, Elisabeth (1989) Feminism and Cultural Studies. Critical Studies in Mass Communication Research, 6(1989):4, 427-435.

Mies, Maria (1989) Towards a methodology for feminist research. Teoksessa Bowles, Gloria and Duelli Klein, Renate (eds.), Theories of Women's Studies. London—New York: Routledge, 117-139.

Miesten tiede, naisten puuhat (1986) Yhteiskuntatieteeen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta. Toim. Liisa Rantalaiho. Tampere: Vastapaino.

Modleski, Tania (1982) Loving with a Vengeance. Mass-produced fantasies for women. London—New York: Methuen.

Modleski, Tania (1991) Feminism without Women. London—New York: Routledge.

Morley, David (1986) Family Television. London: Routledge.

Morley, David (1992) Television, Audiences and Cultural Studies. London—New York: Routledge.
Mulvey, Laura (1975) The Visual Pleasure and The Narrative Cinema. Screen 16(1975):3, 6-18.
Pedersen, Vibeke (1993) Soap, pin-up and burlesque: Commercialization and femininity in Danish television. Nora (1993):2, 74-89.
Picq, Francoise (1991) Näkökulma ranskalaiseen naistutkimukseen. Naistutkimustiedote (1991):4, 17-20.
Press, Andrea L. (1991) Women Watching Television. Gender, Class, and Generation in the American Television Experience. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
Radway, Janice (1987) Reading the Romance. Women, Patriarchy, and Popular Literature. London—New York: Verso.
Rajalahti, Hanna (1993) We would have fun when Marja cleaned. Golden girls as a topic for women's conversation. Teoksessa Vainikkala, Erkki (toim.), The Cultural Studies of Reception. Publication of Research Unit for Contemporary Cultural Studies no 38, 187-192.
Rakow, Lana F. (1986) Rethinking Gender Research in Communication. Journal of Communication 36(1986):4, 11-26.
Rakow, Lana F. (1988) Women and the telephone, the gendering of a communications technology. Teoksessa Kramarae, Cheris (ed.), Technology and women's voices: keeping in touch. New York: Routledge & Kegan Paul, 207-227.
Rantalaiho, Liisa (1988) Naistutkimuksen metodologiasta. Teoksessa Setälä, Päivi; Kurki, Hannele (toim.), Akanvirtaan. Johdatus naistutkimukseen. Helsinki: Yliopistopaino, 28-54.
Saarinen, Aino (1981) Sukupuoli — yhteiskunta — ajatusmuodot. Johdantopuheenvuoro sektioon I. Teoksessa Alanen, Leena; Rantalaiho, Liisa; Saarinen, Aino (toim.), Naisen historiallisuus: yhteiskunta — yksilö — sukupuoli. Seminaariraportti. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos sarja B:33, 9-48.
Saarinen, Aino (1988) Naistutkimus — paradigmahaaste? Teoksessa Setälä, Päivi; Kurki, Hannele (toim.), Akanvirtaan. Johdatus naistutkimukseen. Helsinki: Yliopistopaino, 5-27.
Savolainen, Tarja (1993) Radiotutkimuksen metodologiasta: Miten lähestyä mykkyyttä ja radiotyön rutiineja? Teoksessa Hujanen, Taisto (toim.), Radiotutkimusta kohti. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, julkaisuja sarja C 18/1993, 67-80.
Schwichtenberg, Cathy (1989) Feminist Cultural Studies. Critical Studies in Mass Communication, 6(1984):2, 202-208.
Showalter, Elaine (1988) A Literature of Their Own. British Women Novelists from Brontë to Lessing. London: Virago.
Soila, Tytti (1991) Kvinnors ansikte: stereotyper och kvinnlig identitet i trettiotalets svenska filmmelodram. Stockholm: Stockholms universitet.
Stanley, Liz & Wise, Sue (1989) 'Back into the personal' or: our attempt to construct 'feminist research'. Teoksessa Bowles, Gloria and Duelli Klein, Renate (eds.), Theories of Women's Studies. London and New York: Routledge, 192-209.
Stanley, Liz & Wise, Sue (1991) Method, methodology and epistemology in feminist research processes. Teoksessa Stanley, Liz (ed.), Feminist Praxis. Research, Theory and Epistemology. London—New York: Routledge, 20-60.
Steeves, Leslie H. (1987) Feminist Theories and Media Studies. Critical Studies in Mass Communication 4(1987):2, 95-135.
Taylor, Helen (1992) Tuulen viemät. Tampere: Vastapaino.
Treichler Paula A. & Wartella, Ellen (1986) Interventions: Feminist theory and communication studies. Communication 9(1986):1, 1-18.
Weigel, Sigrid (1985) Double Focus: On the History of Women's Writing. Teoksessa Ecker, Gisela (ed.), Feminist Aesthetics. London: The Women's Press, 59-80.